

ОБДАРОВАНІСТЬ ДИТИНИ-АУТИСТА: КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНА ПРОГРАМА

Є. Е. Давоян

КНУ Криворізький педагогічний інститут, dav_e@i.ua

Науковий керівник: кандидат психологічних наук М. С. Великодна

Питання аутизму почало розглядатись ще з 1867 р., коли Г. Моцлі вперше описав цей розлад [4]. З того часу дослідження аутизму не припинялось: багато українських і зарубіжних вчених (Ф. Аппе, Е. Р. Баєнська, С. Барон-Коуен, К. С. Лебединська, М. М. Люблінг, О. С. Нікольська, Т. Пітерс, Д. Шульженко та ін.) продовжують вивчати аутизм і сьогодні. Хоча і проведено безліч досліджень, але вчені досі не прийшли до єдиного висновку, що ж є основою патогенезу цього розладу. Питання про причини патогенезу не є єдиними, що можуть цікавити дослідників. Статистичні дані Американських центрів з контролю та попередження захворювань (U.S. Centers for Disease Control and Prevention) вказують, що станом на 2012 р. кожна 88-а дитина у Америці має аутизм, що на 23% більше, ніж у 2010 р., та на 78% вище даних 2000 р.. В той же час статистика по РФ, за даними Ю. В. Мікадзе, теж вказує на те, що дітей-аутистів стає дедалі більше (1 аутист на 1000 дітей) [3]. Автор пише: «якщо говорити про розлади аутистичного спектру у дітей шкільного віку, то їх кількість складає 0,6-1% від загальної кількості школярів» [там само, с. 176]. Оскільки в Україні не існує загальної статистики, яка б відображала реальну кількість дітей та дорослих людей, що мають розлади спектру аутизму, як свідчить громадська спілка «Захист прав осіб з розладами аутистичного спектру», то ми вирішили базуватися на даних епідеміологічних досліджень (сукупності випадків на певній території в певний час), зробивши огляд поширеності аутизму у нашому місті — Кривому Розі. Так, за статистичними даними Криворізького психоневрологічного диспансеру, спостерігається зростання кількості випадків РДА за роками: у 2009 р. на обліку перебувало 34 дитини з РДА, у 2010 р. – 42, в 2011 р. – 45 дітей, в 2012 р. – 49, 2013 р. – 45.

Як можемо бачити за статистичними даними з кожним роком стає все більше дітей, що мають розлади аутистичного спектру. Тому ми вважаємо актуальним питання про прийняття суспільством таких особливих дітей. Чи не сприймається їхня специфічна індивідуальність з точки зору гандикапу хвороби, яку треба вилікувати будь що? Чи не будуть позбавлені ці особливі діти можливості розвивати свої здібності і в подальшому називатись обдарованими?

Проаналізувавши статистичні (контент-аналіз) та математичні (коефіцієнт Яніса: $c_{\text{мп1}}=-1,73$) дані ми зробили висновок, що в Українській науковій періодиці, а саме в фахових журналах, рефератах дисертацій та дисертаціях тема обдарованості аутистів розроблена вкрай слабко. Аутизм сприймається з позиції гандикапу хвороби. Така ситуація є загрозливою для розвитку можливостей дітей-аутистів. Тож ми вважаємо актуальним розробку індивідуальних програм з розвитку обдарованості у аутистів, що спиратиметься на встановлену психодіагностичними засобами унікальність дитини-аутиста.

Мета корекційно-розвивальної програми – сприяти розвитку обдарованості дитини з аутизмом на основі індивідуальних особливостей та творчих здібностей, а також через формування соціально-комунікативних навичок.

Завданнями програми є:

1. Розвиток творчих здібностей (на основі наявних складних аутостимуляцій);
2. Формування соціально-комунікативних навичок;
3. Сприяння легалізації емоційних проявів для полегшення взаємодії дитини з навколишнім оточенням.

Методи роботи:

1. Рухові ігри на легалізацію емоційних станів;
2. Ігри на розвиток уваги;
3. Сенсорні ігри
3. Психологічна гімнастика;

4. АРТ-терапія.

Перелік діагностичних методик: Метод спостереження, метод інтерв'ю, нейропсихологічна діагностика за Ж. М. Глозман, методика СНАТ за С. Бароном-Коуеном.

Кількість занять та годин:

Провідні програми психологічного розвитку аутистів (АВА, ТЕАССН, Floortime, «Son-Rise», Холдінг терапія) розраховані на довгостроковий період, а саме на декілька років. Через брак часу та неоднорідність дітей з аутизмом, матеріал нашої програми важко регламентувати за часом, кількість годин та обсяг навантаження визначається в залежності від індивідуальних особливостей дитини. Наявна програма, в залежності від поточних можливостей дитини може бути розширена та доповнена додатковими методами. Індивідуальна програма складається з 5 не регламентованих занять.

Форма роботи: індивідуальна, спрямована на дітей з аутизмом віком від 3 до 8 років.

Очікувані результати: Розвинути творчі здібності на основі наявних індивідуальних можливостей дитини, сформувати соціально-комунікативні навички за рахунок легалізації емоційних проявів.

За основу структури розвивальної програми була взята форма роботи «Petit Enfance» відділення госпіталю Кло Бенар, яке спрямоване на роботу з дітьми віком 4-12 років, що мають РДА [2]. Обстановка у цьому відділенні має свою специфіку (робота відділення будується на лаканівському психоаналізі) – від дитини нічого не вимагають, не вчать як правильно себе поводити, не виробляють патернів соціально прийнятої поведінки. Нічого не вимагають тому, що дійсно не знають, що насправді відбувається з дитиною, чим пояснюються такі симптоми, чому виникає саме така поведінка. «Знання» залишаються за рамками роботи – знання знаходяться на стороні дитини. Діти вільно пересуваються по приміщенню, дорослі іноді пропонують певні види активності – «ательє» (малювання музика, ліпка, певні фізичні вправи). Ательє не мають чіткої структури та часового розкладу, вони організуються виходячи з

інтересів дитини. У завдання дорослого входить (у процесі взаємодії з дитиною) підкреслювати за рахунок певного акту, що сама дитина є «автором» того, що вона робить.

Наша програма складається з 5 тем, у які входять 3 компоненти (терапевтична гра, АРТ-терапія, та психогімнастичні вправи).

Тематичний план програми з розвитку обдарованості у аутистів

Таблиця 1

Таблиця – опис занять з розвитку обдарованості дітей з аутизмом

№	Тема	Характеристика
1	«Знайомство»	1. Приєднання до стереотипної гри дитини; 2. Сенсорна гра «Кольорова вода»; 3. Вільне малювання.
2	«Вільний контакт»	1. Приєднання до стереотипної гри дитини; 2. Сенсорна гра з мильними бульбашками; 3. Гра в м'яч (розвиток крупної моторики);
3	«Творчі знахідки»	1. Сенсорна гра зі звуком; 2. Танці; 3. Терапевтична гра з ватою.
4	«Я у ролі»	1. Символічна гра (на розвиток уяви); 2. Доповнення простих малюнків та малювання по контуру; 3. Спільне малювання.
5	«Дитина-автор»	1. Робота з пластиліном та тістом 2. Малювання пальцями (різні матеріали) 3. Малювання (можлива аплікація) фігури людини (різні матеріали)

План занять з розвитку обдарованості аутистів

I. Знайомство

1. Приєднання до стереотипної гри дитини

На початку роботи дайте дитині вільно пересуватись приміщенням. Нехай вона походить подивиться іграшки, що знаходяться у кімнаті, роздивиться предмети. Після такого дослідження дитина може обрати якийсь предмет і розпочати з ним стереотипну гру. Стереотипна гра на перших етапах знайомства може стати вагомим засобом у знаходженні контакту з дитиною, що має аутизм.

Стереотипна гра дає аутисту відчуття задоволення та спокою. На початку роботи з дитиною-аутистом, дорослого не повинно бути забагато [5]. Психолог просто спостерігає за перебігом гри. Потім поступово не нав'язливо підключається до гри:

- Сядьте біля дитини (вона може відійти від вас у іншу частину кімнати, але ви, у будь-якому випадку, залишайтеся не далеко і продовжуйте спостерігати за перебігом гри).
- Використовуючи результати спостережень, спробуйте зрозуміти структуру стереотипної гри. У подальшому, завдяки знанням про структуру гри, ви зможете долучитись до неї.

Коли дитина звикне до присутності психолога, можна спробувати будувати взаємодію у стереотипній грі. Психолог повинен використовувати знання про гру добути у спостереженні — у певний момент дайте дитині необхідну деталь конструктору, можна повторити її дії, слова які вона каже..

Мета такої діяльності — дати зрозуміти дитині, що психолог не буде заважати, а навпаки можете стати корисним, викликати довіру. Через певний час потреба у стереотипній грі зменшиться, оскільки дитина буде відчувати себе комфортно у присутності психолога.

2. Сенсорна гра «Кольорова вода»

Після того, як дитина впустила психолога у свою стереотипну гру і почала довіряти, можна приступати до сенсорної гри, мета якої дати дитині нові відчуття збагаченні позитивними емоціями.

Для гри знадобиться: 4-5 (з часом кількість можна збільшити) пластикових прозорих склянок та пластикові глибокі тарілки, фарби та пензлі.

Психолог набирає у склянки воду ставить перед дитиною. Потім бере на пензлик фарбу якогось основного кольору (синій, зелений, червоний та ін.). Можна взяти фарбу кольору який полюбає дитина. Капає фарбу у воду або повільно опускає пензлик. Подивіться як гарно, узорами розтікається фарба у воді. Психолог коментує це емоційною фразою: «Дивись, як гарно!». Дитина може взяти у психолога пензлик і спробувати зробити теж саме. Психолог коментує дії дитини: «(ім'я дитини) набрав червону фарбу і зробив гарний узор у воді. Дивись, як гарно у тебе вийшло!». Коли у склянках вода стане брудною можна її перелити у тарілку і почати вже на темній воді робити узори (дуже гарно буде виглядати помаранчева та червона фарби на темному фоні, а сам візерунок буде більш чітким). Головне: психолог не повинен забувати емоційно коментувати те, що відбувається та наголошувати, що саме дитина робить (наголошувати на «авторстві» дії).

3. Вільне малювання

На завершення психолог може запропонувати дитині помалювати.

Необхідні матеріали: фарби, олівці, фломастери, пастель (краще, щоб дитина сама обрала якими матеріалами їй хотілось би зробити малюнок), ватман А1 формату (раніше дитина могла малювати на невеликих аркушах і тому великий формат може викликати нові емоційні відчуття).

У вільному малюванні дитина може виражати себе свій емоційний стан. Сам процес малювання приносить задоволення та позитивні емоції. Тут дитина виступає “автором”, завдання психолога наголошувати на цьому, та коментувати емоційні прояви.

II. «Вільний контакт»

1. Приєднання до стереотипної гри дитини

На цьому етапі психолог все ще продовжуємо долучатися до стереотипної гри дитини. Так як встановити взаємодію і контакт з дитиною-аутистом досить важко і те, що психологу вдалося добре налагодити взаємодію на попередньому занятті не є гарантом, що дитина почне відразу взаємодіяти і на наступних.

Приєднання до стереотипної гри може починатись кожне наступне заняття до того моменту коли дитина вже не буде мати потребу у цій грі.

2. Сенсорна гра з мильними бульбашками

Діти отримують велике задоволення від гри з бульбашками. Стрибаючи на бульбашки або ловлячи їх хлопаючи у долоні. Цими діями вони можуть виражати свої емоції. Можуть кричати від задоволення голосно сміятися тим самим знімаючи певну емоційну напругу. Також видування бульбашок спонукає розвитку м'язів артикуляційного апарату (у дітей яких ми діагностували виникали проблеми у пробі на оральний праксис).

Для ігор з бульбашками знадобляться: покупні бульбашки (точніше паличка для видування), іграшковий вітрячок (дитині спершу треба попрактикуватись на ньому, щоб потім вийшло видути велику бульбашку) трубочки різного діаметру.

У процесі ігор психолог продовжує емоційно коментувати те, що відбувається та наголошувати на “авторстві” дій дитини.

3. Гра в м'яч (розвиток крупної моторики)

Гра в м'яч може принести велике задоволення дитині. Почніть з звичайного перекочування м'яча вперед-назад. Це просте завдання розвиває важливі навички зорового стеження за об'єктами, а також формує моторні навички у міру того, як дитина рухається слідом за рухом м'яча [1]. Інші види діяльності включають в себе: удари ногою по м'ячу , ведення м'яча, відбиття м'яча від підлоги ,відбиття м'яча руками і ловлю м'яча.

III. «Творчі знахідки»

1. Сенсорна гра з звуками

Матеріали: невеликі коробочки, різні крупи (гречка, пшоно, манка горох, сочевиця, квасоля різного розміру), Психолог розміщує крупи у різні коробочки (коробочок з однаковою крупою має бути 2). Треба потрясти коробочкою звертаючи увагу дитини на звучання, нехай вона спробує знайти коробочку яка звучить так само.

2. Танці

Обладнання: музичний програвач та пісні, що подобаються дитині.

Така цікава та весела моторна активність є дуже важливою для розвитку дитини. Танці під музику можна використовувати для стимулювання та формування навичок моторної імітації, також спільні танці з дорослим допомагають встановити кращий контакт

3. Терапевтична гра з ватою

Матеріали: Вата.

Вата є дуже ніжним і приємним на дотик матеріалом. Ігри з нею можуть справляти терапевтичну дію на дитину. Можна з дитиною нарвати вату та пограти у «сніжки», покидати шматочки до гори та подути на них і коментувати «Дивись сніг іде!». У ході ігор з ватою постійно емоційно коментуйте те, що відбувається та коментуйте дії дитини.

VI. «Я у ролі»

1. Символічна гра (на розвиток уяви)

Символічні ігри часто є проблемою для аутичних дітей. Багатьом з них буде легше працювати над своєю уявою, якщо подібні ігри будуть припускати рухову активність. Наприклад бігати по кімнаті з розставленими руками – «Літаємо як літачок», стрибати – «Стрибаємо як кролик» та ін.

2. Доповнення простих малюнків та малювання по контуру

Така вправа допоможе розвитку координації рук і очей .

Обладнання: папір, олівці, фломастери.

Психологу необхідно приготувати декілька простих малюнків предметів які дитина добре знає. У кожному з малюнків необхідно не домалювати певну важливу частину. Починати вправу краще з того, що психолог вказівним пальцем дитини обводить малюнок по контуру. Коли підійдете до відсутньої деталі психолог каже: «Тут чогось не вистачає!». Психолог допомагає дитині домалювати відсутню деталь. З часом дитина зможе самостійно домальовувати відсутні частини.

Також можна запропонувати їй наступне: на аркуші паперу, крапками зображений контур певного предмету, нехай дитина спробує обвести крапки і впізнати, вони зображували.

3. Спільне малювання

Обладнання: Ватман, олівці, фарби, фломастери, пензлики, пастель.

Психолог разом з дитиною зображує різні предмети, ситуації з життя дитини та ін. Малювання супроводжується емоційним коментарем. Спільне малювання дає нові можливості у ознайомленні дитини-аутиста з навколишнім світом, допомагає розвитку комунікацію так як дитина у ході малювання взаємодіє з дорослим.

Розпочинати спільне малювання слід з предметів які є значущими для дитини супроводжуючи зображення емоційним коментарем. Потім коли дитина «насититься» стереотипним малюнком почніть вводити нові елементи (можна для початку змінити матеріал малювання, наприклад олівці на фарби). Поступово долучати дитину до роботи (якщо вона відразу не малювала з вами). Психолог може запропонувати їй обирати матеріал малювання, спонукайте робити «замовлення» малюнків. Потім психолог може запропонувати домалювати якусь деталь. Згодом слід почати вводити сюжет. Зображуваний предмет тепер розміщується у середні сюжету. Поступово розширяйте сюжет вводячи нові деталі (даємо дитині нові уявлення про навколишній світ). Далі можна перенести отримані знання в інші ситуації (програти сюжет іграшками)

V. «Дитина-автор»

1. Робота з пластиліном та тістом

Розпочинати краще з роботи з соленим тістом так як дитина спочатку може намагатись брати матеріал у рота. Перш за все треба навчити дитину м'яти та відщипувати від тіста та пластиліну. Психолог готує брусочок тіста та пропонує його потримати, потім пом'яти, відщипнути декілька шматочків. Психолог повинен дати дитині час познайомитись з новими відчуттями. Психолог може спробувати з дитиною зробити кульку з тіста. Психолог має показати як треба скатувати кульку та розкатувати з неї «ковбаску». Потім

навчити дитину надавлювати та розмазувати тісто (пластилін) на дошці або картоні. Показати як правильно користуватися стеками для роботи з пластиліном. Коли дитина освоїть базові навички переходить до самого ліплення. Можна почати ліпити з дитиною ті предмети які вона добре знає, наприклад спробувати зліпити її улюблену кружку. З пластиліну можна робити пластилінові картини.

Натискання та розмазування пластиліну буде добре впливати на розвиток дрібної моторики. Теми картин можуть бути різноманітними.

2. Малювання пальцями

Обладнання: пальчикові фарби, пастель, дрібні крупи, пісок, борошно.

Малювання пальцями буде сприяти розвитку координації рук та очей.

Психолог насипає борошно у тарілку або не високу коробку, бере вказівний палець дитини і робить ним на борошні лінію. З часом зменшує контроль над пальцем дитини.

У ході занять психолог емоційно коментує те що відбувається, наголошує на «авторській» дії дитини.

3. Малювання фігури людини

Обладнання: папір, олівці, фломастери, кольоровий папір.

Психолог сідає поруч з дитиною, кладе перед нею та перед собою папір. Каже: «Дивись як ми малюємо голову!» та намалюйте на аркуші паперу коло. Якщо у дитини не виходить психолог допомагає їй. Так само малюйте інші частини. Психолог продовжує емоційно коментувати дії дитини.

Аналіз проведення запропонованої програми з двома дітьми-аутистами показав, що методи, які ми підібрали, є ефективними і мета роботи була досягнена. У подальшому ми маємо за мету здійснити опис кейсів повного тематичного плану занять з розвитку обдарованості у аутистів та опублікувати дані про повторне нейропсихологічне діагностування цих дітей, щоб підтвердити ефективність усієї програми.

Список використаної літератури:

1. Аутизм, АВА терапия, прикладной анализ поведения АВА [Электронный ресурс] / Режим доступа : <http://autism-aba.blogspot.com/2011/08/chto-takoe-aba-terapija.html>
2. Метревели И. В школе ребенка с аутизмом / И. Метревели // Международный психоаналитический журнал. Текст Жака Лакана «Значение фаллоса». Фрейдово Поле изд. Сергея Ходова Санкт-Петербург, 2009. – С.134-139
3. Микадзе Ю. В. Нейропсихология детского возраста: уч. пос. / Ю. В. Микадзе. – СПб. : Питер, 2013. – 288 с.
4. Психиатрическая клиника: уч. пособ. / под ред. Проф. В. П. Самохвалова. – Симферополь, 2003. – 608 с.
5. Янушко Е. А. Игры с аутичным ребенком. Установление контакта, способы взаимодействия, развитие речи, психотерапия. / Е. А. Янушко // Теревинф, оклик, 2004 г. – 104 с.